

Izlaganje sa znanstvenog skupa

UDK 339.9:338(497.1) + 339.5

Konceptijski problemi jugoslavenske međunarodne ekonomske suradnje

Vlatko Mileta

Fakultet političkih nauka u Zagrebu

Sažetak

Jugoslavenska politika međunarodne ekonomske suradnje determinirana je niskim izvozom, visokom zaduženošću, disperzivnim oblicima ekonomske suradnje s obzirom na države i vrste roba. Takvi indikatori ukazuju na autarhični koncept ekonomskog razvoja zemlje kojemu cilj nije integracija u svjetske ekonomske i tehnološke tokove. Promjena ekonomske koncepcije mora se odvijati: postepeno; s izabranim proizvodima za svjetsko tržište; putem tehnološke razmjene; korištenjem komparativnih prednosti; političke i ekonomske otvorenosti i ugovorne suradnje.

Raspravljajući o odnosima Jugoslavije sa svijetom stječe se dojam da u području ekonomskih odnosa Jugoslavija ne korespondira na način kako to čini u sferi političkih odnosa. Ako je točna tvrdnja da se u međunarodnom prostoru nikada ne zna tko koga gura, da li politika gura ekonomiju ili ekonomija gura politiku, onda za nas to zasigurno ne vrijedi, jer naši politički odnosi sa svijetom idu u jednom pravcu, dok se ekonomska suradnja obavlja u drugom pravcu.

Pored toga, u nas se razvila jedna ekonomska filozofija, koja naravno vuče porijeklo iz političke filozofije, po kojoj se sve vrti oko nas i svi drugi narodi i države maltene samo što ne čekaju da im pokucamo na vrata, kako bi ih oni odmah širom otvorili.

Tu se izgleda uopće ne pitamo što radimo na tome da se vrata otvore, koje su naše mogućnosti i što može jedna mala privreda učinili u međunarodnom prostoru, pogotovo ako vječno razmišlja s pozicija jednog malog tržišta o velikom tržištu na način da od toga velikog tržišta stalno zalire i vječno se mora braniti.

Na tim parametrima može se postaviti detaljna teza koja se odnosi na globalnu strategiju prema svijetu, za koju se može tvrditi da je nemamo, i da takvu jednu koncepciju odnosa sa svijetom nikad nismo razradili. Prosto smo poremetili sheme i ne uvažavamo uopće zakonitosti koje su se u

međusobnom prostoru profilirale, pa prema tome niti pravilo po kojemu malim zemljama svijet u području ekonomije više treba nego velikim privredama. Odustajanje od izrade jedne takve koncepcije, ne u smislu programskog dokumenta jer dokumenata imamo i previše, već u smislu ekonomsko-političkog instrumentarija za suradnju sa svijetom za nas ima nesagledive posljedice, i to ne samo u činjenici da se od toga svijeta sve više udaljujemo.

I tek sad, kad smo ušli u ovu duboku krizu, pokušavamo razmišljati na nov način o suradnji sa svijetom, ali često puta na lošim pretpostavkama. Razvijajući se cijelo vrijeme u jednom zatvorenom proizvodnom modelu i s proizvodnim snagama koje moraju zadovoljavati unutrašnje potrebe, došli smo u situaciju da u svijet nemamo s čime ići.

Da bih potkrijepio izvedene teze, iznijet ću neke podatke koji se prije svega odnose na vanjskotrgovinsku razmjenu, ali ti su podaci dakako od vrijednosti i za tehnološke transfere, transfere kapitala, i za sve druge oblike transakcije koje se pojavljuju u međunarodnom prostoru. Ako promatramo Jugoslaviju u zadnjih destak godina, onda ćemo vidjeti da je obujam vanjskotrgovinskog prometa prisutan s oko tridesetsedam posto u našem društvenom proizvodnju, kod toga međutim izvoz se kreće oko trinaest postotaka, dok je uvoz u rasponima između osamnaest i trideset jedan posto, iz čega izlazi da je u nas uvoz izuzetno nepokriven izvozom, pokrivenost je manja od šezdeset posto.

Koje su reperkusije takvih kretanja, nije potrebno dokazivati, dovoljno je samo upozoriti da se žestoko reflektira na zaduženost zemlje na trgovinsku bilancu, koja je dugi niz godina negativna, na platnu bilancu, koja je osim u rijetkim godinama kad smo je »prisilno« učinili malo pozitivnom, uglavnom negativna. Treba li se stoga čuditi tolikoj našoj zaduženosti, koja je po sadašnjim procjenama oko dvadeset milijardi dolara, a kad se uzme kamatnjak i ostale stvari, onda je ta zaduženost preko četrdeset milijardi.

Dalje, jugoslavenska suradnja sa svijetom je izuzetno disperzivna. Jugoslavija surađuje s više od stotinu zemalja, ali zastupljenost grupa ili pojedinih zemalja u toj suradnji je izuzetno različita. Najveći dio ekonomskih odnosa obavlja se s razvijenim kapitalističkim zemljama i dakako sa socijalističkim zemljama istočne Europe. Znatno manji dio vanjskotrgovinskog prometa otpada na Treći svijet, ne samo u smislu zemalja u razvoju, nego na treći svijet izvan svijeta kapitalističkih i socijalističkih država. U dvadesetak postotaka, koliko otpada na Treći svijet, šesnaest postotaka odnosi se na zemlje u razvoju, ili bolje rečeno na zemlje koje pripadaju pokretu nesvrstavanja, a od toga se devedeset postoto odnosi na četiri zemlje. Iz toga slijedi da se naše proklamirane želje o dominantnoj suradnji s trećim zemljama još uvijek ne može govoriti i da je to po svemu sudeći, iluzija koja se treba što prije osloboditi.

Dalje, sa stajališta vrsta roba koje izvozimo u svijet, strahovito je šarenilo i izuzetno slaba koncentracija. Ako bi se to mjerilo Hirschmanovim indeksom, onda bi se vidjelo da naša trgovina ima više karakter slučajne trgovine, nego što je to neka sistematska politika ili neki sistematski pristup tome svijetu. Prema podacima koje daje međunarodna statistika, svijetu nudimo 165 različitih roba, a indeks koncentracije je samo 0,073. Pojedno-

stavljeno rečeno, to nas podsjeća na trgovinu torbama, što je unutrašnja trgovina iz jedne naše sirotinjske faze razvoja, kad se nosilo sve u džepu i nudila unutrašnjem i vanjskom svijetu na kupnju. Sve u sitnim količinama, što još jednom potvrđuje tezu da je svijet nama potreban zbog nekih unutrašnjih potreba, u smislu zadovoljavanja neke autarhične privrede, a ne u smislu osposobljavanja unutrašnje privrede za izlazak u svijet. Tu se praktično kosi izvedena zakonitost da što je zemlja manja njoj svijet više treba.

Da ne duljimo o podacima koji bi se mogli i dalje iznositi, koncentrirat ću se na one stvari koje mislim da ih je ovdje važno izvesti i koje se odnose na pitanja različitosti koncepcija. Naime, svijet se očito danas nalazi u neviđenim procesima promjena. Neki kažu da su se te promjene već dogodile, drugi tvrde i dokazuju da su te promjene u toku. Međutim, kako god uzmemo, u svijetu se doista već toga dosta dogodilo. Recimo, zasigurno se može tvrditi da su se sirovine »odvojile« od industrijskog razvoja, što je od izuzetne važnosti za privrednu i proizvodnu orijentaciju. Ako se promatra razvoj svijeta u posljednjih sto pedeset godina, onda će se vidjeti da je industrijski razvoj svijeta direktno bio vezan za razvoj sirovina. Zadnjih decenija svjedoci smo da industrijski razvoj ide nevidljivim dimenzijama, a da istovremeno proizvodnja sirovina ili, da tako uvjetno kažemo, razvoj sirovina neviđeno pada, u čemu i jest jedan od temeljnih problema zemalja u razvoju, koje iz svojih prirodnih sirovina ne mogu nadoknaditi svoje obaveze prema svijetu. Novim tehnološkim rješenjima, sirovinsko-industrijskim supstitutima, uštedama potrošnje i drugim postupcima smanjuje se potrošnja sirovina, što mi u Jugoslaviji izgleda još uvijek ne shvaćamo.

Usudio bih se tvrditi da u privrednom razvoju još uvijek razmišljamo s pozicija Korčagina — kako se kalio čelik, da još uvijek razmišljamo s pozicija kabaste robe i visokog dimnjaka, kabaste industrije, koja enormno troši energiju, živi rad, sirovine, što naravno našu proizvodnju strahovito opterećuje i čini nesimpatičnom u svjetskom prostoru, jer svega toga taj svijet ima. I dok se svijet odriče čelika i željeza, mi se zdušno trudimo da propale željezare i čeličane održimo u životu — koje nisu malih vrijednosti, koja se kreće u visini između milijardu i dvije milijarde dolara. Tu je ono, kako bi se reklo, naše shvaćanje što se zbiva u svijetu. Dakako, tu ne bi trebalo biti toliko kritičan i ne reći da i tu nema nekih pokušaja da se stvari mijenjaju. Ima i toga, ali su to pokušaji sa zakašnjenjem ili se reagira u krivo vrijeme. Kad je bila prva kriza energije (1973) i kad se već i u našim napisima upozoravalo što će se dogoditi s naftom, kad je moderan svijet pokrenuo sve mehanizme štednje energije, kad je u Evropi formirana posebna organizacija za energiju kojoj je povjereno da se bavi problemima štednje energije, i rezultat toga su uštede do trideset posto, mi smo se zdušno borili da povećamo potrošnju energije porijeklom iz nafte, pa smo čak energetska postrojenja prilagođavali toj promjeni. Kad je došlo do prve i druge devalvacije dolara (1971, 1973) i kad se vidjelo kako se promjenom pariteta te valute američke brige prebacuju na svijet, zbog čega su kao odgovor sve druge valute počele plivati prema dolaru, mi smo i dalje držali fiksni odnos i reagirali smo tek negdje 1976. Kad je 1978/79. došlo do drugog naftnog šoka, mi smo to shvatili tek nekoliko godina kasnije. Tada kad smo shvatili više se ništa nije moglo popraviti, napravljeni su fiksni

kompenzacioni ugovori i naftu smo kasnije plaćali 24 dolara za barel, iako je u međuvremenu nafta pala na svjetskom tržištu na devet dolara.

Što to pokazuje? Zar to nisu dokazi da ne korespondiramo sa svijetom u području ekonomije i da svijet doživljavamo kao »funkciju« Jugoslavije, a ne Jugoslavije kao dio toga svijeta. U toj konotaciji je i pitanje Jugoslavije kao evropske zemlje, zemlje koja je u Evropi.

Nama je dugo trebalo da počnemo raspravljati o Jugoslaviji kao evropskoj nesvrstanoj zemlji. Cijelo vrijeme mi smo na neki način izvlačili Jugoslaviju iz Evrope i tretirali smo je kao nesvrstanu zemlju u Evropi, umjesto evropsku nesvrstanu zemlju. Nije to igra riječi, niti su to neke pošalice; različitosti pristupa dalekosežne su konsekvencije.

Sada smo, eto, u vremenu kod propitkujemo našu poziciju u Evropi, ali opet s određenim zakašnjenjem. Ako dobro pratim što se posljednjih desetak godina zbiva u evropskom prostoru, onda moram konstatirati da se Evropa stubokom mijenja i da ona sama sebe propituje gdje se nalazi. Evropa je shvatila što se zbiva u svjetskom prostoru, osjetila je da se mnoge stvari prebacuju na Pacifik, oko novog svjetskog jezgra, i zaključila da njezina neprisutnost u tim promjenama može imati nesagledive posljedice za njen privredni, tehnološki i, dakako, socijalni i politički razvoj. I dok je onda krenula s nizom aktivnosti preko Evropske zajednice, preko odnosa Evropske zajednice i Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu, preko prodora u SEV i suradnje sa SEV-om na različitim osnovama, ili barem pokušaju te suradnje, mi smo uvijek gađali pojedinačne točke, što opet dokazuje da nemamo globalne politike prema svijetu, pa niti politike prema Evropi u konotaciji takve jedne globalne politike. U tim situacijama ono što smo izborili vezano je za SEV, pa s tom integracijom imamo neki ugovor koji nam omogućuje da surađujemo s nekim njegovim organima i obavljamo dosta visoku robnu razmjenu, s EZ-om također imamo ugovor »sui generis«, koji nam je dao dosta velike slobode u onim robnim segmentima i proizvodnim sferama u kojima toj Evropi ne možemo konkurirati. Tamo gdje bi mogli konkurirati stavili su nam kontingente, primijenili su dakle klasične protekcionističke mjere, koje odavna ekonomska teorija i ekonomska praksa poznaju. Istovremeno, međutim, iz toga sistema strahovito smo povlačili kapitalna sredstva, novčana sredstva i tehnologiju po licencnim sporazumima, ne vodeći računa da novac treba vratiti i da je ponekad jeftinije kupiti neko postrojenje nego ga staviti u funkciju; danas su ponekad troškovi usluga veći od vrijednosti osnovnog sredstva. Jednom kad se bude pisala povijest našeg zaduživanja — bit će to izuzetno zanimljivo: detektirat će se tada zamke koje smo sami postavljali i u koje smo sami upali. Uzaludna su bila upozorenja da je najprimitivniji način koji transformira novčane vrijednosti s obavezom vraćanja novčanih vrijednosti uz državnu garanciju. Tu uopće nismo koristili supstilnije metode i proizvodnu aplikaciju posudioca potpunoma smo stavili po strani. Da stvar bude gora, sve promašaje nesposobnih prebacili smo solidarno na druge, da pritom nikom nije pala ni dlaka s glave. Sve je to pokriveno tezom ne vraćajući se prošlosti idemo u budućnost, međutim budućnost je gledano ekonomski opterećena prošlošću, i kako se god vrtjeti — prošlost traži pojašnjenja upravo radi budućnosti.

I da ne duljim, rekao bih da je krajnji čas za izradu jedne koncepcije suradnje sa svijetom. Takva se koncepcija ne može kopirati iz bilo kojeg modela, ona mora odgovarati našim jugoslavenskim potrebama, ali nije zgozrega razmotriti koje su sve koncepcije moguće u igri.

Prva koncepcija u nizu koncepcija prodora u svijetu jest koncepcija »korak po korak«. Ona svoju strategiju za uključivanje u međunarodni prostor temelji na naslijeđenim proizvodnim snagama i njihovim prilagođavanju novim potrebama. Ona koristi ispražnjene prostore i ubacuje se u one proizvodnje koje najrazvijeniji napuštaju. Ovu koncepciju naročito njeguju zemlje u razvoju, neke uspješnije, druge manje uspješno, ali recimo uspješnije, kao ASEAN grupacija, uz korištenje elemenata ove koncepcije i koncepcije tehnoloških transfera, o kojoj će kasnije biti više riječi, uspjele su doći do pozamašnog društvenog proizvoda po stanovniku, koji se kreće oko četiri tisuć dolara po stanovniku, dok smo mi naše tri tisuće i šesto dolara uspjele u međuvremenu sniziti na tisuću i osamsto. U vezi s ovom koncepcijom treba reći da se nju ne smije brkati s takozvanom koncepcijom promjena u hodu. Koncepcija promjena u hodu je jedna omiljena fraza u našem političkom žargonu i ona se često koristi. Za mene ta koncepcija ne postoji. To je isto tako kad idete po cesti pa vas netko gurne i vi morate promijeniti korak. To se ne može smatrati koncepcijom, to je nužda, to je nešto što se dogodilo pod prinudom, to se dogodilo pod nekom drugom silom, i vi ste prinuđeni na promjenu koraka. To ne može biti koncepcija.

Druga je koncepcija direktnih proboja s određenim proizvodima. Ova se koncepcija temelji na razvoju znanstvenog potencijala, na favoriziranju znanja i znanosti, koje kroz određeni vremenski period vrlo strpljivog rada mora dati efekte za vršenje tog proboja. Nažalost, na toj koncepciji također ništa ne radimo, iako imamo strategiju tehnološkog razvoja. Imam, međutim prilike vidjeti kako se ta strategija realizira u praksi, iako je tek na početku. Prikupljaju se opet novci »na hrpu«, po jednoj klasičnoj birokratskoj shemi, iz kojih će se formirati »direkcije«, »poddirekcije«, uprave, nabavit će se stolice, kancelarijska oprema i ostale stvari, instalirati će se kompjutori, što će sve poslužiti u reprezentativne svrhe, ali koje nikakvog proizvodnog efekta neće imati. Hoću reći, dakako, da bi bio daleko korisniji jedan drugačiji pristup, kakav recimo postoji u EURECA, gdje nema nikakvog glomaznog aparata i gdje se podržava svaka firma koja nudi nešto novo što može otpjeti znanstvenu verifikaciju i što gura proizvodne snage novoj kvaliteti.

Treća je koncepcija tehnološke razmjene i uzajamnosti. To je interesantna koncepcija, posebno stoga što se kod nas u posljednje vrijeme razvija velik strah od tehnoloških transfera. Svaka zemlja koja se isključi od tehnoloških transfera isključila se iz napretka. Nije se moguće ograditi od suvremenih tehnologija i nije moguće zaustaviti migraciju tehnologija bez posljedica. To se iz ekonomske povijesti može divno vidjeti na primjeru odnosa Francuske i Engleske s početka prošlog stoljeća. Kad je engleski kapital pokrenuo industriju željeza i čelika u Francuskoj, jednog trenutka u Francuskoj je proradio »patriotizam« i postavilo se pitanje — zašto to nama rade Englezi, koji su njihovi interesi. Dakako, zaključak je bio negativan u tom smislu da je onda država mjerama represije potjerala

engleski kapital iz Francuske, a posljedica toga bila je da je Francuska zaostala pedesetak godina iza Engleske, što je onda kasnije imalo i niz drugih posljedica. Uz ovu koncepciju strahovito se provlači avet osvajanja, avet pokoravanja, avet zavisnosti i niz drugih negativnih konotacija, što očito ta koncepcija u sebi ima, ali očito to nije bauk s kojim treba strašiti narod.

Četvrta je koncepcija odgovarajuće specijalizacije i u njoj je osnovi teorija komparativne prednosti. I što god rekli i kako god vrtjeli, čini se da je teorija komparativnih prednosti najžilavija u međunarodnom prostoru, samo što se ta koncepcija ne vezuje isključivo za trasfere roba, što je bilo dominantno u vremenu kad je ta teorija nastala, već daleko više za transfere znanja, jer se i tu javlja komparativna prednost. Izuzetno je važno razumijevanje ove koncepcije u njenim suvremenim aspektima, iz prostog razloga što u svijetu imamo strahovitu diferencijaciju, rekao bih novi neokolonijalizam koji ide u tom pravcu da će raslojiti moderne države na one koje znaju i one koje ne znaju, bez obzira kakav je njihov politički i općenito socijalni sustav. To se na djelu već vidi, pa se može detektirati desetak zemalja koje strahovito grabe i, dakako, velik broj zemalja koje u znanju rapidno zaostaju.

Peta je koncepcija otvorenosti prema svijetu. Otvorenost prema svijetu pretpostavlja ne samo političku otvorenost nego i ekonomsku otvorenost, što je istovremeno i svakodnevno propitkivanje kako se ponašati prema tom svijetu i kako se ponašati u tom svijetu. U našoj konotaciji odnosa prema Evropi, meni je jasno da bismo teško mogli ući u SEV, isto tako jasno mi je da to još teže bilo s Evropskom zajednicom, ali ne vidim razloga zašto se ne bismo tjesnije povezali s Evropskim udruženjem za slobodnu trgovinu, utoliko prije što Udruženje nema nikakvih političkih ambicija, mahom su tu evropske neutralne države, nego je osnovano s ciljem da olakša transfer roba, kapitala, standardizaciju i one stvari koje su na liniji boljeg ulaženja manje razvijenih zemalja Evrope u globalne podjele. Ovu koncepciju otvorenosti prema svijetu zastupaju današnji liberalisti, ali nasuprot njoj imamo i čestu koncepciju, po mojem sudu posljednju, a to je koncepcija ugovorne međunarodne ekonomije. Činjenica je da su se za posljednjih dvadesetak godina u međunarodnom prostoru dogodile mnoge promjene i u sferi međunarodnih transakcija, i da od uvažavanja tih promjena ovisi i naša unutrašnja ekonomska pozicija. Kroz spomenuto vrijeme dobar dio međunarodne ekonomije došao je u kategoriju ugovorne ekonomije. O nizu međunarodnih roba postoje međunarodni ugovori i sporazumi, a isto tako niz međunarodnih organizacija kao subjekti djeluju u tom prostoru i daju određena pravila ponašanja za druge subjekte u tom prostoru. Nije danas moguće iz međunarodne ekonomije išta razumjeti ako nemamo u vidu djelovanje ovih organizacija. Tako, na primjer, nije danas moguće išta razumjeti iz međunarodne monetarne ekonomije, ako ne znamo mehanizme i funkcije Međunarodnog monetarnog fonda, Pariskog kluba; ako ne znamo sistem transferibilnog rublja, ako ne znamo Evropski monetarni sporazum i druge monetarne sisteme, koji obavljaju neku integrirajuću funkciju u prostoru za koji su formirani. Kod nas se recimo jako malo zna što se dogodilo 1974, odnosno 1976. godine novelama statuta MMF, i koja je prava priroda specijalnih prava vučenja, tog novog monetarnog

medija, s kojim se prvi put u povijesti čovječanstva dogodilo to da je nagrižena svaka dosadašnja monetarna teorija. Sve dosadašnje monetarne teorije pozivale su se na robni svijet, samo su različito taj svijet artikulirale, bez obzira na to da li je riječ o kvantitavnoj teoriji novca, nominalističkoj teoriji, metalističkoj teoriji ili marksističkoj teoriji novca, sve su one polazile od robnog svijeta.

Međutim, ovdje se sad došlo u situaciju da je stvoren umjetni novac međunarodnim dogovorom, da je zlato u međubankarskom poslovanju demonetarizirano i da je kao supstitut došao dogovor. To su dalekosežne konsekvencije za buduće aktivnosti u svjetskom prostoru. Dakako, na tezi ugovorene međunarodne ekonomije stajališta su mnogih teoretičara različitih teorijskih pravaca, institucionalisti su reprezentanti, od Tinbergena pa dalje. Oni smatraju da je suvremeni svijet jedno globalno selo i da se zbog toga mora raditi zajedničko nizu zajedničkih stvari, u tom je pravcu i formiranje različitih međunarodnih organizacija koje bi na različitim razinama rješavale različite probleme. Gledano ekonomski, to je u redu, ali to se sukobljava s političkim i ideološkim momentom, i pitanje je kako je moguće tu dogovornu ekonomiju provesti u okvirima razjedinjenih globalnih svjetskih interesa.

Vlatko Mileta

INTERNATIONAL ECONOMIC COOPERATION OF YUGOSLAVIA — PROBLEMS OF ITS BASIC IDEAS

Summary

Yugoslav policy concerning international economic cooperation is determined by low exports, a large debt, and dispersive forms of economic cooperation (involving many countries and many forms of commodity). All this indicates the existence of an autarchic concept of the country's economic development the purpose of which does not appear to be integration into global economic and technological currents. It is necessary that an altered economic conception should be achieved gradually, with selected products for the world market, through technological exchange, using comparative advantages, by being open politically and economically, and through contractual cooperation.